

3.1. ЦІЛІ І ЗМІСТ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНИХ І НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ВІДКРИТОЇ ОСВІТИ

Сьогодні можемо стверджувати, що професійний розвиток педагогічних та науково-педагогічних працівників передбачає безперервний процес набуття нових та вдосконалення раніше набутих професійних та загальних компетентностей, необхідних для професійної діяльності. Також професійний розвиток передбачає постійне самовдосконалення, саморозвиток, самоосвіту та інші види і форми професійного зростання і може здійснюватися шляхом формальної та неформальної освіти, стажування, здійснення професійної діяльності тощо. Зокрема, професійним розвитком може вважатися підвищення кваліфікації, стажування, самоосвіта, виконання нових або більшої складності професійних обов'язків, що дає змогу педагогічним та науково-педагогічним працівникам закладів освіти підтримувати належний або покращувати рівень професійної кваліфікації і триває впродовж усього періоду професійної діяльності.

Рис. 3.1. Складові професійного розвитку. Джерело: авторська розробка

За роки незалежності в Україні не створено єдиної цілісної системи професійного розвитку педагогічних та науково-педагогічних працівників. Кожен університет формує власну модель професійного розвитку педагогічних та науково-педагогічних працівників, використовуючи різні підходи до її побудови: компетентнісний, андрагогічний, акмеологічний, системний, діяльнісний тощо.

Моделі професійного розвитку педагогічних та науково-педагогічних працівників дозволяють: аналізувати зміст і характер професійної діяльності педагогічних та науково-педагогічних працівників і визначити необхідні їм для цього знання, уміння, навички й особистісні якості; сформулювати професійні орієнтири

для педагогічних та науково-педагогічних працівників; визначити індикатори і критерії для контролю процесу професійного розвитку; конкретизувати вимоги до рівня професійної компетентності педагогічних та науково-педагогічних працівників.

Принципами, що забезпечують впровадження інноваційних моделей підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних працівників є: прогностична спрямованість, науковість, неперервність, цілісність, наступність, моніторинг фахових знань, корекція, індивідуалізація, диференціація професійного навчання, а також андрагогічні та акмеологічні принципи, стимулювання творчого зростання педагогів на основі розробленої системи моральних і матеріальних стимулів (рефлексії, урахування потреб педагогічних та науково-педагогічних працівників, усунення психологічних бар'єрів особистості, опори на риси акцентуації педагога, професійної комфортності, індивідуального підходу, мобільності)¹⁵⁸.

У «Енциклопедії освіти» вказується, що «професійний розвиток – процес формування суб'єкта професійної діяльності, тобто система певних властивостей в умовах неперервної професійної освіти, самовиховання та здійснення професійної діяльності. У процесі професійного розвитку особистість оволодіває системою професійно важливих якостей, до якої входять комунікативні, мотиваційні, характерологічні, рефлексивні, освітні, інтелектуальні, психофізіологічні властивості людини»¹⁵⁹. Як зазначає М. Кириченко, «професійний розвиток або акмепрофесіогенез ... науково-педагогічних працівників у сучасному відкритому суспільстві ... розглядаємо як цілеспрямований, пролонгований і поетапний процес фахового становлення, саморозвитку компетентного фахівця, професіонала, особистості, який характеризується неперервністю, системністю, динамізмом, циклічністю і синергізмом та передбачає інноваційний науково-методичний супровід з урахуванням освітніх потреб, мотивації і потреб педагогів тощо»¹⁶⁰.

За твердженням В. Сидоренко, професійний розвиток – «становить складний багаторівневий, пролонгований, поетапний і амбівалентний (оскільки можна спостерігати його нерівномірність і гетерохронність на всіх стадіях, порушення лінійності, послідовності й впорядкованості, етапи біфуркації) процес, що включає усебічно-гармонійне становлення кваліфікованого фахівця, професіонала, особистості з акмеологічною позицією, що включає послідовні періоди (етапи, фази) його самотворення, самореалізації і самовдосконалення, зміни та перетворення

¹⁵⁸ *Теоретичні основи і технологія професійного розвитку науково-педагогічних працівників університетів в умовах інтеграції вищої освіти і науки* : препринт (аналітичні матеріали); у 2-х част. / авторський колектив: О. Бульвінська, Н. Дівінська, Н. Дяченко, О. Жабенко, І. Линьова, Ю. Скиба, Г. Чорнойван, О. Ярошенко; за ред. О. Ярошенко. К. Інститут вищої освіти НАПН України. 2017. Ч. 1. 131 с.

¹⁵⁹ *Енциклопедія освіти*. Акад. пед. наук. України; гол. ред. В. Г. Кремень. К. Юрінком Інтер, 2008. С. 733.

¹⁶⁰ Кириченко М. О. Інноваційні підходи до професійного розвитку педагогічних, науково-педагогічних працівників та керівних кадрів освіти у відкритому суспільстві. *Професійний розвиток та управління людськими ресурсами в системі післядипломної педагогічної освіти в контексті трансформації освіти України*: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. Київ 28 жовтня 2016 р. / за заг.ред. В. В. Олійника. Київ : УМО НАПН України. 2016. С. 16–30.

психологічної структури професійно-педагогічної діяльності, мотиваційної сфери, ціннісно-світоглядних орієнтирів, набуття професійно значущих компетенцій, засвоєння та реалізацію інноваційних професійних ролей і функцій»¹⁶¹.

Отже, професійний розвиток педагогічних та науково-педагогічних працівників – це багатокомпонентний, цілеспрямований, пролонгований і поетапний процес професійного становлення, розвитку і його саморозвитку, що зорієнтований на набуття нових компетентностей і характеризується неперервністю, системністю, динамізмом, циклічністю і синергізмом та передбачає перетворення ціннісно-світоглядних орієнтирів, мотиваційної сфери, психологічної структури професійно-педагогічної діяльності, засвоєння та реалізацію інноваційних професійних ролей і функцій.

Професійний розвиток і самовдосконалення може якісно забезпечити післядипломна освіта, яка є невід'ємним складником освіти дорослих. Вона забезпечує безперервний професійний розвиток фахівців різних галузей відповідно до вимог державної освітньої політики, запитів роботодавців і стейкхолдерів, а також потреб споживачів освітніх послуг.

Вивчення наукової літератури дає можливість стверджувати, що вимоги суспільства змушують педагогічних та науково-педагогічних працівників постійно набувати нових компетентностей, а навчання на курсах підвищення кваліфікації в системі післядипломної освіти має створити умови для забезпечення всебічного і гармонійного розвитку особистості, задоволення її різноманітних освітніх потреб, сприяння самовизначенню і самореалізації та досягненню власних цілей життєдіяльності.

Освітній процес у закладах підвищення кваліфікації має свої особливості зумовлені специфікою навчання дорослих людей з вищою освітою та набутим досвідом педагогічної діяльності. Це актуалізує розроблення нових технологій і методик організації освітнього процесу, які б відповідали сучасним вимогам до його ефективності на основі чіткої стратегії навчання слухачів і об'єктивного оцінювання можливостей закладу¹⁶².

Розвиток професіоналізму педагогічних та науково-педагогічних працівників – це послідовне осмислення особистістю власної стратегії професійної діяльності, у ході якого розвиваються креативні структури наукового мислення.

Вважаємо за доцільне побудувати програму професійного розвитку педагогічних та науково-педагогічних працівників у системі післядипломної

¹⁶¹ Сидоренко В. В. Педагогічне дорадництво як інноваційний напрям акмепрофесіогенезу фахівців у системі ППО. *Професійний розвиток та управління людськими ресурсами в системі післядипломної педагогічної освіти в контексті трансформації освіти України*: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. Київ. 28 жовтня 2016 р. / за заг.ред. В.В. Олійника. Київ : УМО НАПН України. 2016. С. 145–148.

¹⁶² Купрієвич В. О. Особливості організації та форми підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти. *Український педагогічний журнал*. Інститут педагогіки НАПН України. № 4. 2021. С. 198–206.

педагогічної освіти через побудову таких процесуальних дій:

- Навчання, насамперед, має бути практично спрямованим;
- здійснення спільної діяльності викладача і слухачів;
- надання допомоги педагогічним та науково-педагогічним працівникам у відборі теми науково-педагогічного дослідження з урахуванням їх потенційних можливостей;
- відбір наукової та науково-методичної літератури з теми дослідження;
- аналіз результатів власної професійної діяльності (конструювання педагогічної системи на основі узагальнення дослідно-експериментальної роботи);
- існування гнучкості у відборі змісту навчання;
- у слухачів була можливість вибору часу і темпів навчання¹⁶³.

Наше інформаційне суспільство формує нову філософію освіти на засадах упровадження ідей відкритої освіти. Саме це дозволяє гідно зустріти виклики інформаційного суспільства й відреагувати на трансформацію освітнього запиту щодо підготовки фахівців освітньої галузі високої якості, вмотивованих на ефективну діяльність в умовах динамічних змін за різних, навіть несприятливих умов. Ці ідеї спонукають до суттєвого переформатування післядипломної педагогічної освіти, переходу до освітніх систем відкритого типу, що функціонують на засадах застосування мережових технологій, децентралізації та демократизації освіти, відкритого формування структури і обсягів освітньої та професійної підготовки фахівців.

Відкрита освіта становить собою гнучку систему отримання знань, доступну будь-якому бажаючому без аналізу його освітнього цензу та регламентації періодичності й тривалості навчання, що розвивається на основі формалізації знань, їх передачі та контролю з використанням інформаційних і педагогічних технологій. Відкрита освіта в післядипломному просторі не дорівнює відкритому доступу до освітніх і навчальних матеріалів, не обмежується лише наданням усім охочим вільного доступу. Передусім ідеться про розвиток освіти через відкриті технології освіти дорослих, відкритий контент і відкриті знання, прозорість системи, взаємоузгодженість усіх її компонентів, а також спільне створення, експериментування, роздуми, обмін і застосування накопичених ідей і знань, досвіду суб'єктів.

Для сучасного фахівця важливо оволодіти навичками управління або менеджменту знаннями, тобто навичками їх здобуття, створення, організації й ціннісного використання. У відкритому суспільстві знання, маючи властивості безперервного відтворення, нарощування обсягів та якісних характеристик, знецінювання та старіння відповідно до соціокультурних та освітніх викликів, стають

¹⁶³ Купрієвич В. О. Розвиток професіоналізму педагогічних та науково-педагогічних працівників в умовах післядипломної освіти. *Розвиток педагогічної майстерності майбутнього педагога в умовах освітніх трансформацій*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (2 квітня 2021 р.) / Глухівський НПУ ім. О. Довженка. Глухів, 2021. С. 105–105.

одним із складників людського капіталу та безпосередньо впливають на професійний розвиток педагогічних та науково-педагогічних працівників упродовж усього їхнього життя. Сучасний педагог, виступаючи виразником трансформаційних процесів, має вільно орієнтуватися в постійно змінних соціально-економічних умовах, професійно самореалізуватися в суспільстві економіки знань, інтегруватися в науково-освітній ринок праці, бути здатним до саморозвитку фундаментальних (дослідницьких) і прикладних (педагогічних) компетенцій, розуміючи їх як базові професійні цінності.

Нові концептуальні засади підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних працівників базуються на цілому комплексі компетентностей: соціально-психологічних, нормативних, управлінських, інноваційно-дослідницьких, інтелектуальних, науково-методичних, інформаційно-комунікаційних, професійних. Це знаходить своє відображення в оновлених робочих навчальних програмах Центрального інституту післядипломної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України, які мають модульну структурованість, орієнтовані на індивідуальну і самостійну роботу слухачів курсів підвищення кваліфікації з урахуванням їх особистісних потреб.

Ціннісними пріоритетами процесу підвищення кваліфікації стають: орієнтація навчання на психологічну перебудову особистості фахівця, його психологічних установок; розвиток професійно значущих якостей особистості спеціаліста; формування у нього стійкої мотивації до професійного самовдосконалення та саморозвитку¹⁶⁴.

Курси підвищення кваліфікації є важливим складником неперервної освіти, своєрідним стартовим майданчиком на шляху професійного розвитку педагогічних та науково-педагогічних працівників, оновлення здобутих професійно значущих знань, набуття необхідних компетентностей, активізації творчо-дослідницької діяльності, тобто всебічного задоволення освітніх запитів і потреб.

Ефективна організація курсової підготовки, наповнення новим змістом і формами, результативність використовуваних методик і технологій є викликом часу і визначальним показником діяльності закладів післядипломної педагогічної освіти.

Серед сучасних форм підвищення кваліфікації, затребуваних замовниками освітніх послуг, можна виділити такі: курси підвищення кваліфікації за фахом (ураховують вимоги до професійного розвитку та професійної діяльності спеціалістів певного фаху, сприяють кращій адаптації в певних професійних спільнотах та ін.); інтегровані курси підвищення кваліфікації (забезпечують поєднання підготовки за спорідненими галузями знань, спеціальностями, напрямками професійно-педагогічної діяльності та ін.); модульні курси підвищення кваліфікації (надають можливість слухачам обрати додаткові модулі (варіативні навчальні модулі), що сприяє економії

¹⁶⁴ Купрієвич В. О. Особливості організації та форми підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти. *Український педагогічний журнал*. Інститут педагогіки НАПН України. № 4. 2021. С. 198–206.

часу та коштів і водночас підвищує конкурентоздатність фахівців на ринку праці); спеціалізовані курси підвищення кваліфікації (забезпечують поглиблення спеціалізації фахівця за певним напрямом професійної діяльності, набуття вузькопрофесійних знань, умінь, навичок); авторські курси підвищення кваліфікації (уможливлюють опанування слухачами інноваційного доробку, нового змісту, технологій професійної діяльності педагога-майстра (або авторської школи), який досяг значних результатів за певним напрямом і може транслювати досвід іншим фахівцям); тематичні курси (передбачають поглиблене вивчення актуальної для професійної діяльності чи певної освітньої галузі теми, проблеми, спрямовують як на оволодіння новітнім змістом, так і на набуття умінь, навичок, методів, способів діяльності); виїзні курси (задовольняють освітні запити й професійні потреби слухачів за місцем їхньої роботи, у разі необхідності – без відриву від виробництва).

Кожен університет може будувати свою модель професійного розвитку педагогічних та науково-педагогічних працівників згідно із загальними положеннями законодавства.

Відповідно до нормативно-правових актів України при побудові моделі професійного розвитку слід враховувати принципи:

- автономії закладів вищої освіти (передбачає незалежність закладу вищої освіти, його самостійність і відповідальність у прийнятті рішень про розвиток академічних свобод, організацію освітнього процесу, наукових досліджень, внутрішнього управління, самостійного відбору, розстановки та професійного розвитку кадрів у межах, установлених законодавством);
- інтеграції освіти з наукою (підвищення професійного рівня педагогічних та науково-педагогічних працівників, що відповідно до законодавства здійснюється через певну освітню складову, має здійснюватися спільно із науковою діяльністю і таким чином забезпечувати формування цілісності професійного розвитку);
- самореалізації особистості (передбачає усвідомлений цілеспрямований процес розкриття й реалізації професійних орієнтирів, творчого потенціалу, індивідуальних задатків особи в її діяльності шляхом реалізації цілей, планів, програм, життєвих цінностей із користю як для себе так і суспільства);
- доступності (для підвищення професійного рівня педагогічних та науково-педагогічних працівників має бути сформована державою по всій країні мережа закладів (установ, центрів), розроблені стандарти професійного рівня (профілі) педагогічних та науково-педагогічних працівників);
- вільного вибору форм, методів, темпу здобуття освіти, освітньої програми, закладу освіти (педагогічний або науково-педагогічний працівник має право самостійно обирати траєкторію та зміст свого професійного розвитку);
- безперервності процесу професійного розвитку (процес професійного

розвитку педагогічного або науково-педагогічного працівника не може бути обмежений певними просторовими або часовими рамками. Він здійснюється як із певною черговістю (формальне навчання (підвищення кваліфікації тощо), стажування) так і наукова діяльність, самоосвіта, саморозвиток);

- академічної доброчесності (дотримання педагогічними або науково-педагогічними працівниками під час навчання, викладання та провадження дослідницької діяльності етичних принципів та встановлених законами правил для забезпечення довіри до результатів навчання та наукових досягнень);

- гуманізму (повага до педагогічного та науково-педагогічного працівника, його потреб та інтересів, урахування його цілей і устремлінь, створення максимальних умов для повного розкриття творчих здібностей, для постійного його самовдосконалення й самоутвердження);

- інтеграції у міжнародний освітній та науковий простір (педагогічний або науково-педагогічний працівник має мати можливість підвищувати свій професійний рівень за кордоном через проходження навчальних програм, стажування, викладання навчальних дисциплін у закладах вищої освіти, включення у творчі колективи для проведення наукових досліджень).¹⁶⁵

Отже, сучасне суспільство потребує не просто спеціалістів із певної галузі знань, але й фахівців із міжнародної та міжкультурної комунікації, що виходить за рамки знань мови. Сучасна післядипломна освіта в Україні має сприяти розвитку фахівців, які б мали змогу поглиблювати професійні компетентності, розширювати можливості міжкультурної солідарності і співробітництва, здатність здійснювати ефективну комунікацію з представниками різних культур, вирішувати конфліктні ситуації та адаптуватися в іншомовному середовищі. У світлі сучасних вимог до педагогічних та науково-педагогічних працівників, необхідно не лише сформувати, а й розвивати протягом професійної діяльності дослідницьку, викладацьку, комунікативну й іншомовну компетентності, оскільки сучасний викладач повинен брати участь у міжнародних проєктах, уміти налагоджувати й зміцнювати професійні контакти, правильно сприймати і розуміти співрозмовників.

Педагогічні і науково-педагогічні працівники становлять важливу професійну групу, яка має значний вплив на культуру суспільства, соціальнополітичні та економічні процеси. Тому, педагогічні та науково-педагогічні працівники – це професіонали, які володіють певними професійними якостями як контактність, товарицькість, емпатія, інтерес до людей, високий рівень розуміння у сфері міжособистісних відносин тощо та є незамінним на ринку праці.

¹⁶⁵ *Теоретичні основи і технологія професійного розвитку науково-педагогічних працівників університетів в умовах інтеграції вищої освіти і науки* : препринт (аналітичні матеріали); у 2-х частинах. Авторський колектив: О. Бульвінська, Н. Дівінська, Н. Дяченко, О. Жабенко, І. Линьова, Ю. Скиба, Г. Чорнойван, О. Ярошенко; за ред. О. Ярошенко. Київ : Інститут вищої освіти НАПН України. 2017. Ч. 1. 131 с.

Завдання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте види, форми та шляхи професійного розвитку педагогічних та науково-педагогічних працівників?
2. Визначте переваги та недоліки професійного розвитку у формальній та неформальній освіті.
3. Наведіть приклади професійного розвитку педагогічних та науково-педагогічних працівників в неформальній освіті.
4. Яке з визначень терміну «професійний розвиток» найбільш розкриває та враховує всі аспекти цього поняття?
5. Поясніть особливості специфіки навчання дорослих людей з вищою освітою та набутим досвідом педагогічної діяльності в закладах підвищення кваліфікації.
6. Охарактеризуйте компетентності, якими повинен володіти сучасний педагогічний та науково-педагогічних працівник.

Рекомендована література

1. Кириченко М. О. Інноваційні підходи до професійного розвитку педагогічних, науково-педагогічних працівників та керівних кадрів освіти у відкритому суспільстві. *Професійний розвиток та управління людськими ресурсами в системі післядипломної педагогічної освіти в контексті трансформації освіти України*: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. Київ 28 жовтня 2016 р. / за заг.ред. В. В. Олійника. К. : УМО НАПН України. 2016. С. 16–30.
2. Купрієвич В. О. Особливості організації та форми підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти. *Український педагогічний журнал*. Інститут педагогіки НАПН України. № 4. 2021. С. 198–206.
3. Купрієвич В. О. Розвиток професіоналізму педагогічних та науково-педагогічних працівників в умовах післядипломної освіти. *Розвиток педагогічної майстерності майбутнього педагога в умовах освітніх трансформацій*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (2 квітня 2021 р.) / Глухівський НПУ ім. О. Довженка. Глухів, 2021. С. 105–105.
4. *Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проєктна діяльність: Науково-методичний збірник* / за заг. ред. С. М. Шкарлета. Київ-Чернівці «Букрек». 2022. 140 с.
5. Професійний розвиток педагогічних і науково-педагогічних працівників в умовах відкритої освіти: освітні практики: методичні рекомендації / за наук. ред. Л. М. Петренко. Луцьк: Волиньполіграф, 2021. 92 с.
6. *Технології професійного розвитку педагогів в умовах формальної і неформальної освіти: практичний посібник* / М. П. Вовк, Г. І. Сотська, Н. О. Філіпчук, Ю. В. Грищенко, С. О. Соломаха, Л. Ю. Султанова, Н. С. Гомеля. Київ : Талком. 2019. 320 с.